

Zygmunt Dajdok: Szata roślinna liniowych środowisk marginalnych w krajobrazie rolniczym w zależności od ich struktury, funkcji i cech otoczenia

Abstrakt: Opracowanie stanowi szczegółową charakterystykę szaty roślinnej liniowych środowisk marginalnych (pasm śródpolnych) w warunkach rolniczego krajobrazu Polski południowo- zachodniej. Środowiska te obejmują od wąskich miedz z dominacją roślinności zielnej, przez struktury wzdłuż dróg polnych i szlaków kolejowych z kępami krzewów, po szpalery drzew towarzyszące ciekom. Dane terenowe zebrano z 70 odcinków pasm o długości 500 m (łącznie 35 km). Dla każdego z nich określano skład gatunkowy flory naczyniowej, identyfikowano zbiorowiska roślinne oraz kilkanaście zmiennych środowiskowych dotyczących ich struktury i otoczenia. Pod kątem charakterystyki szaty roślinnej w każdym paśmie wyznaczano po trzy transekty poprzeczne, a w nich strefy roślinności związane z różnymi częściami pasm (np. z brzegiem rowu, poboczem drogi, skarpą nasypu itp.), w każdej ze stref wykonano zdjęcie fitosocjologiczne.

W obrębie wszystkich pasm stwierdzono 533 gatunki roślin (śr. 97,7 / jedno pasmo) i wyróżniono 37 zbiorowisk roślinnych. Oceniono znaczenie pasm śródpolnych dla sześciu wybranych grup roślin – w tym chronionych i zagrożonych, pokrewnych roślinom uprawnym, leczniczym i stanowiących źródło nektaru i/lub pyłku dla owadów. Biorąc pod uwagę pochodzenie gatunków stwierdzono, że pasma odgrywają istotną rolę jako refugia roślin rodzimych, a udział antropofitów w ich florze jest dość niski. Korzystając z metod modelowania matematycznego wykazano, że bogactwo gatunkowe roślin w wydzielonych grupach było powiązane z 5–8 zmiennymi środowiskowymi. Przykładowo, stwierdzono pozytywną zależność bogactwa roślin owadopylnych i leczniczych od udziału krzewów, obecności drogi i mozaikowatości upraw wokół pasm, a także wzrost bogactwa roślin chronionych i zagrożonych w pasmach bardziej oddalonych od wsi. Wyróżnione zbiorowiska roślinne poddano analizie pod względem najczęściej zajmowanych części pasm śródpolnych. Dla poszczególnych zbiorowisk wskazano też zakresy wartości czterech wskaźników ekologicznych Ellenberga, obliczone na podstawie składu gatunkowego płatów. Wskazano też znaczenie biocenotyczne oraz zasadnicze usługi ekosystemowe świadczone przez poszczególne zbiorowiska lub środowiska marginalne jako całość.

W końcowej części pracy wskazano problemy ochrony pasm śródpolnych w Polsce, w tym: zmniejszanie ich szerokości lub całkowita ich likwidacja, karczowanie drzew i krzewów, przenoszenie (dryf) środków ochrony roślin i nawozów z pól oraz nadmierne zabiegi związane z utrzymaniem cieków. Wobec tych zagrożeń sformułowano wytyczne do zarządzania pasmami śródpolnymi, wynikające z przeprowadzonych badań. Należy do nich: konieczność zachowania istniejących siedlisk marginalnych w pełnym spektrum ich zróżnicowania, warunkującym bogactwo i różnorodność związanych z nimi organizmów; konieczność różnicowania pionowej struktury roślinności, jak również zabiegów służących właściwemu utrzymaniu zbiorowisk roślinnych. Do zabiegów tych należy okresowe wykaszanie i usuwanie biomasy z pasm o roślinności zielnej, karczowanie lub przycinanie zarośli na wybranych odcinkach, ale też pozostawianie bez zabiegów pasm o rozwiniętej roślinności krzewiastej i drzewiastej, sprzyjające bogactwu różnych grup zwierząt, w tym ornitofauny.

Uzyskane wyniki stanowią uzupełnienie danych na temat roli i zróżnicowania liniowych środowisk marginalnych w aspekcie botanicznym. Dotychczas bowiem wskazywano przede wszystkim na znaczenie tych środowisk dla różnych grup zwierząt. Uzyskane wyniki mogą być użyteczne w zarządzaniu pasmami z uwzględnieniem świadczonych przez nie usług ekosystemowych i ogólnego znaczenia w kształtowaniu bioróżnorodności obszarów rolnych.

Słowa kluczowe: pasma śródpolne, nitrofilne okrajki, różnorodność florystyczna, środowiska refugialne.